

A. PIROCKINAS

J. JABLONSKIO SANTYKIAI SU BAŽNYČIA IR RELIGIJA

Lietuvos katalikų dvasininkija XIX a. antroje pusėje, ypač pasirodžius „Aušros“ ir „Varpo“ laikraščiams, smarkiai išsigando, kad auganti lietuvių inteligentija ne tik pati atitolsianti nuo bažnyčios bei religijos, bet savo skelbiamomis nacionalinio atgimimo idėjomis, racionalizmo propaganda bei viduramžiško obskurantizmo kritika atitrauksianti dar ir liaudį¹. Todėl karingieji klero atstovai stengėsi izoliuoti inteligentiją, diskredituodami ją tamsios, religingos liaudies akyse, sėdami nepasitikėjimą. Tam reikalui jie nevengė net pačių žemiausių priemonių — paskalų, atviriausio šmeižto², insinuacijų, netgi skundimo caro žandarams³. Kiekvienas veikimas, kuris įtariai kunigo akiai rodėsi esąs nutolęs nuo bažnyčios, buvo iškeikiamas kaip bedieviškas, o kiekvienas jo dalyvis — apšaukiamas bedieviu. Todėl XIX a. pabaiga tapo vienu iš bedieviškiausių laikotarpių lietuvių kultūros istorijoje. Tačiau mes negalime pasitenkinti tokiu bendru, nekonkrečiu „bedievio“ ir „bedieviškumo“ supratimu. Reikia išsamiai apibūdinti kiekvieno nacionalinio judėjimo atstovo santykius su bažnyčia ir religija, o kartu ir su materializmu, reikia atskleisti ir tų santykių priežastis bei tolesnę jų raidą.

Iki šiol dar nėra apibūdinti ir vieno iš žymiausių „Varpo“ bendradarbių, lietuvių kalbininko Jono Jablonskio santykiai su katalikų bažnyčia ir apskritai su religija. Tačiau atskiri viešumų pasiekę faktai leidžia

¹ Plačiau žr. R. Vėbra, Lietuvos katalikų dvasininkija ir visuomeninis judėjimas, Vilnius, 1968, p. 42—54, 156—159.

² „Varpo“ laikų veikėjas A. Rucevičius yra rašęs savo prisiminimuose, kad 1902 m. Marijampolės apylinkėse susikūrusi „Artojų draugija“, kuri surengusi apie 10 slaptų spektaklių. Davatkos paskleidusios gandą, kad atsiradusi „nauja religija“: jos išpažintojai garbiną pliką mergą, pastatytą altoriuje. Paskalos pasiekusios marijonų vienuolyno generolą Senkų, kuris, patikėjęs nesąmonėmis, per pamokslą iškeikė jaunimą už bedieviškumą: dėl tokių jaunuolių visi žūsią. Nors pavardžių neminėjęs, bet visi suprato, ką pamokslininkas turįs galvoje, ir paskiau tuos jaunuolius persekioję patyčiomis (A. Rucevičius, Ką senieji atsimena.— „Lietuvos aidas“, 1934, Nr. 277 (2244), p. 3).

³ 1895 m., klerikalų laikraščiui „Apžvalgai“ atskleidus V. Kudirkos slapyvardį, jis buvo caro žandarų suimtas (žr. „Lietuvių literatūros istorija“, t. II, Vilnius, 1958, p. 207).

tvirtinti, kad ir jo turėta nemaža konfliktų su dvasininkija. Šiuo rašiniu mėginama pateikti kiek daugiau faktų, kurie gali būti pravartūs šiai problemai nušviesti.

Jono Jablonskio konfliktų su dvasininkais pradžia siekia dar jo mokymosi Marijampolės gimnazijoje laiką. Vieną tokį konfliktą yra užrašęs J. Strimaitis iš J. Jablonskio motinos: „Vieną kartą Rygiškiuose pas Joną kun. Žaliauskas radęs kažkokias knygas. Paklausęs motinos, ar kūrenasi krosnis. Tuo kart krosnis kaip tik kūrenosi. Tad padavęs jai tas knygas ir liepęs sudeginti; toji ir įmetė į krosnį; už knygas užmokėjęs. Kunigui išėjus, motina sakiusi: „Kodėl tu, vaikeli, tokias knygas laikai, kad kunigas net sudegint liepė?“ Jonas ramiai atsakęs: „Tai, kiek jis išmano, tai taip ir padarė“⁴. Šiuo atveju mums svarbu ne J. Jablonskiui padaryta moralinė skriauda, bet tas faktas, kad jis skaitė kažkokias „bedieviškas“ knygas. Kokios tai buvo knygos, vargu ar kada sužinosime. Fanatiškam kunigui galėjo užkliūti ir tokia palyginti nekalta knyga, kaip S. Smailso „Charakteris“, kuri, paties J. Jablonskio prisipažinimu, skaitęs jau IV ar V klasėse⁵. Galėjo tai būti net kurios-ne-kurios N. Dobroliubovo, D. Pisarevo, N. Šelgunovo ar kitų materialistinės pasaulėžiūros autorių knygelės. Šį spėjimą galime grįsti tuo faktu, kad, gyd. Vaičiūškos teigimu, Mintaujos gimnazijos mokinius lietuvius pasiekdavusios minėtų autorių knygutės iš J. Jablonskio turtingos bibliotekos⁶. Reikia manyti, kad šios krypties literatūra J. Jablonskis ėmė domėtis ne Mintaujoje, sulaukęs 30 m. amžiaus, bet anksčiau — universitete, o gal net gimnazijoje. Matyt, jos paveiktas J. Jablonskis, tėvų klausiamas, ką jis manęs, kad ir kunigai pataria jam važiuoti į Seinus, į kunigų seminariją, atsakydavęs: „Tai... jie kalbina, kad aš būsiąs turtingas, gerais arkliais važinėsiąs, o juk kunigui to nereikia...“⁷ Kaip žinome, J. Jablonskis buvo vienas iš tų retų XIX a. pabaigos lietuvių inteligentų, kurie nesusidūrė su kunigų seminarija.

Praėjo keleri metai, kol Maskvos universiteto absolventas J. Jablonskis gavo Mintaujos gimnazijoje mokytojo vietą. Tačiau ir čia, toli nuo Lietuvos, jis neišvengė konfliktų su katalikų dvasininkijos atstovais. Vieną tokį konfliktą yra iškėlęs P. Avizonis: J. Jablonskį ėmęs persekioti Mintaujos klebonas Kriškianas, įtardamas jį vengimu lankyti bažnyčią. Jis buvęs taip įnirtęs ant J. Jablonskio, kad ir vėliau, būdamas Kauno kunigų seminarijos inspektoriumi, persekiodavęs tuos klierikus, kurie bendraudavę su Jablonskiu⁸. Tokią baisią kunigo neapykantą J. Jablons-

⁴ J. Strimaitis, [Atsiminimai].— „Lietuvos mokykla“, 1921, Nr. 10—11, p. 520 (Rašyba palikta originalo).

⁵ „Jablonskio raštai“, t. 2, K., 1933, p. 368—369.

⁶ „Lietuvos mokykla“, 1925, Nr. 10—11, p. 538.

⁷ Ten pat, p. 519.

⁸ Ten pat, p. 591—595.

kis galėjo užsitraukti ir tuo, kad, nepaisydamas pažinusių jį kunigų atkalbinėjimų, vedė lietuvaitę reformatę⁹. Tuo žygiu jis pasirodė esąs indiferentas katalikų bažnyčiai, draudžiančiai katalikui sudaryti šeimą su nekataliku.

Matyt, J. Jablonskis, diskutuodamas dėl savo vedybų, galėjo pasisakyti kritiškai katalikų bažnyčios adresu, nes jis ir vėliau tam tikruose katalikų dvasininkų sluoksniuose buvo vadinamas bedieviu. Antai 1905 m. per užgavėnes J. Tumas ir J. Jablonskis iš Kauno nuvažiavę į Seinus pas kunigą J. Laukaitį. Kiti kunigai J. Tumą ir J. Jablonskį boikotavę, o prelatas Antanavičius išvadinęs Jablonskį bedieviu¹⁰. Dėl pažiūrų Jablonskis nebuvo vyskupo Ropo priimtas į Vilniaus kunigų seminariją dėstyti lietuvių kalbos¹¹.

Mintaujos klebono Kriškiano, prelato Antanavičiaus, vyskupo Ropo neapykantą J. Jablonskiui galima būtų aiškinti ir kaip lenkų nacionalizmo adeptų neapykantą sąmoningam lietuviui, kovojančiam dėl savo tautos ir jos kalbos teisių, nes susipratę lietuviai kunigai, kaip J. Tumas, J. Laukaitis, J. Jablonskį branginę. Tačiau kuo paaiškinti A. Jakšto-Dambrausko, žinomo lietuvių klerikalų šulo ir nacionalinio judėjimo dalyvio, neapykantą, kuri lydėjo J. Jablonskį visą gyvenimą? Pats J. Jablonskis yra vieną kartą J. Tumui nusiskundęs: „Norėčiau betgi žinoti, kodėl jis [A. Jakštas-Dambrauskas] ypačiai prieš mane šiaušias... Su juo ir kiti kalbininkai nesutinka, bet su jais „Draugijoje“ kitaip kalbama. Ateina į galvą vienas mažmožis: Kriausaičio gramatikos kritiką pirmąją jis parašė („Dirvoje“) dar gramatikai tai nepasirodžius...“¹² Šia proga galima prisiminti ir A. Jakšto-Dambrausko viešai mestą J. Jablonskiui kaltinimą, kad šis esą žlugdęs A. Juškos žodyno redagavimą¹³. Iš tikrųjų visada jo kritika siekė vieno — diskredituoti J. Jablonskį visuomenės akyse. To negalima paaiškinti lingvistinių pažiūrų skirtumu ar „jakštišku“ temperamentu. Čia būta ir gilesnių priežasčių.

Katalikybės ortodoksas A. Jakštas-Dambrauskas gerai žinojo J. Jablonskio pažiūras į bažnyčią, dvasininkus bei religiją ir šito jam negalėjo atleisti. Pats J. Jablonskis, kad ir nė karto nekritikavęs kunigų, buvo visai santūrus jų atžvilgiu. Savo santykius su kunigais 1905—1906 metais yra pats charakterizavęs viename atviruke, rašytame F. Bortkevičienei: „Kitados, vezdamas „Ūk-ą“, aš kunigų neliezdavau, bet ir jų darbų ne-

⁹ G. Žemkalnis, Iš mano atsiminimų.— „Lietuvos žinios“, 1914, Nr. 87.

¹⁰ J. Stauskas, Lietuviškoji sąmonė Seinų seminarijoje.— „Tiesos kelias“, 1940, Nr. 6, p. 326.

¹¹ P. Avišonis, [Atsiminimai].— „Lietuvos mokykla“, 1921, Nr. 10—11, p. 591—595.

¹² J. Jablonskio laiškas J. Tumui-Vaižgantui, 1913.I.9.— „Kalbotyra“, 1962, t. V, p. 112.

¹³ A. Dambrauskas, Keistas jubiliejus.— „Vilniaus žinios“, 1906, Nr. 111 (429). J. Jablonskio atsakymą žr.: „Jablonskio raštai“, t. I, 1933, p. 140—142.

girdavau; gyriau tiktai Kateleį ir peikiau Jarulaitį, ir prieš tokį rašymą kunigai nieko turėti negalėjo, jie tik laukė, laukė, laukė...¹⁴

Dar kartą J. Jablonskis užkliuvo klerikalams jau buržuazijos valdymo metais: jis paskyrė savo paskaitas studentams sekmadieniais per pačias maldas! Visas šis dalykas buvo iškeltas 1923 metais penkiasdešimtame Seimo posėdyje: valdančiosios krikščionių demokratų partijos atstovas Vilimas, referuodamas švenčių įstatymo projektą, piktinosi J. Jablonskio pasielgimu, kad jis verčiaus studentus nusikalsti dievo įsakymui¹⁵.

Tačiau visi šie faktai vis dėlto dar menkai atskleidžia J. Jablonskio pažiūras į religiją, nes su kai kuriais dvasininkais jis yra ir artimai bendravęs, yra net prisidėjęs prie maldų kalbos taisymo¹⁶. Pagaliau keliais atvejais yra kunigus gynęs nuo kritikos (pavyzdžiui, straipsnyje apie Žemaitės apsakymą „Nelaimė“)¹⁷.

J. Jablonskio amžininkų atsiminimų šiuo klausimu taip pat maža — jie ir priešaringi. Antai P. Avizonis ne kartą cituotiems savo atsiminimams yra davęs antraštę „Jablonskis — bedievis“, tačiau juose nėra faktų, leidžiančių pagrįsti teiginį, kad J. Jablonskis buvo ateistas. Įdomų faktą savo atsiminimuose iš Talino laikų (1896—1901) pateikė P. Šniukšta: „J. Jablonskis labai mėgo su jais [vaikais] žaisti, sviedinį mėtydamas ir pasišnekėdamas. Tomis pašnekomis jis įkvėpė savo vaikams naturfilosofijos dėsnius, ir labai pyko, kad tarnaitė lietuvaitė katalikė mokė juos mistikos, tikybos. Būdavo vaikas, auklės prikalbėtas, laiko disputą su tėvu tikybos klausimais, ir aš niekad neužmiršiu, kaip jo sūnus, rodos Kaziukas, įrodinėjo savo tėvui, kad visur yra Dievas, o tėvas abejojo, ir sūnus rodė savo tėvui, kad visur — po lova ir priemenėje yra Dievas“¹⁸. Vadinasi, P. Šniukštos liudijimu, galėtumėm manyti J. Jablonskį buvus ateistu.

Tačiau kunigas E. Paukštė toje pačioje „Lietuvos mokykloje“ keliais puslapiais toliau rašo, kad J. Jablonskis 1917 m. Voroneže jam yra sakęs: „Aš niekuomet prieš religiją nėjau, aš tikintis, o tuo tarpu ir mane padarė bedieviu...“¹⁹

Daugiau autentiškos medžiagos J. Jablonskio pažiūroms į religiją duoda jo straipsniai, kuriuose jis šiaip ar taip paliečia ir religijos dalykus,

¹⁴ J. Jablonskio atvirukas F. Bortkevičienei, 1906.X.6. VVU MB RS F 532. J. Katele (1831—1908), klebonaudamas Rokiškio rajono Panemunėlio bažnytkaimyje, išmokė visą parapiją rašyti; V. Jarulaitis (1859—1939) tuo laiku buvo Plungės klebonas ir I Dūmos atstovas.

¹⁵ V. Kasakaitis, Dėl prof. Jablonskio „prievertos“.— „Lietuva“, 1923, Nr. 286 (1403), p. 4.

¹⁶ J. Laukaitis, Mūsų bažnytinė kalba.— „Gimtoji kalba“, 1938, sąs. 8, p. 115.

¹⁷ „Jablonskio raštai“, t. 1, p. 176.

¹⁸ „Lietuvos mokykla“, 1921, Nr. 9—10, p. 539. Atsiminimų autoriaus apsirikta dėl sūnaus vardo: turėtų būti Konstantinas.

¹⁹ Ten pat, p. 573—574.

ypač jo recenzijos apie įvairius religinius vadovėlius. Šiose recenzijose keliama ne tik kalbos dalykų — iš jų matyti ir jo pažiūros į religiją.

Pirmiausia galima konstatuoti, kad J. Jablonskis visiškai vienodai vertina visas religijas — tiek katalikų, tiek liuteronų, tiek reformatų. Žinoma, toks vienodas visų religijų traktavimas karingiesiems klero atstovams negalėjo patikti.

Straipsniuose išryškėja ir prieštaringa J. Jablonskio pozicija dėl religijos mokymo mokykloje. Jis neabejotinai pasisakė, kad religijos mokymas būtų neprivalomas („Religijos mokosi tie vaikai, kurių tėvai arba globėjai to nori ir reikalauja“²⁰). Mūsų laikais toks reikalavimas kai kam gali rodytis per menkas, tačiau tuo laiku, kai bažnyčia buvo visagalė, tai buvo radikalus principas. Jis, beje, taip ir nebuvo įgyvendintas per visą buržuazijos valdymo laiką Lietuvoje.

Cia reikia atsiminti, kad katalikų bažnyčia, siekdama absoliutaus viešpatavimo mokykloje, buvo nepatenkinta net valstybine mokykla. Popiežius Pijus XI 1929 m. tuo klausimu išleido „Encikliką apie krikščionišką jaunuomenės auklėjimą“, kurioje nedviprasmiškai nurodė: „Mes panaujiname ir patvirtiname jūdvių [Pijaus IX ir Leono XIII] pareiškimus ir drauge Šventųjų Kanonų tikslus nustatymus, kuriais katalikams vaikams draudžiama vaikščioti į nekatalikiškas, neutralines ar maišytas mokyklas, būtent tas, kurios yra įsteigtos katalikams ir nekatalikams be skirtumo. <...>. Negalima leisti katalikams nė ta maišytoji mokykla (dar blogiau, jei ji yra vienatinė ir visiems privaloma), kurioje, nors gaudami tikybės dėstymą skyrium, tačiau likusius dalykus turi mokyti iš nekatalikų mokytojų drauge su nekatalikais auklėtiniais“²¹.

Buržuazinėje Lietuvoje klerikaliniai sluoksniai, norėdami įgyvendinti šiuos senus katalikų bažnyčios principus, atkakliai kovojo dėl konfesinės mokyklos²².

Tad carizmo ir buržuazijos metais reikalauti religijos pašalinimo iš mokyklos drįsdavo tik radikalesnių pažiūrų žmonės. Be to, J. Jablonskis turėjo tam tikrų iliuzijų dėl religijos kaip auklėjimo priemonės. Antai 1917 m. jis rašė, kad „religijos mokslas pradedamojoje mokykloje yra dalykas auklėjamas...“²³ Tokios iliuzijos buvo būdingos ne vienam to meto inteligentui: netgi M. Katkus, apsisprendęs ateistas, kritikuodamas suaugusių religinę praktiką, buvo linkęs sutikti ją esant reikalingą ar bent pateisinamą vaikams²⁴.

²⁰ „Jablonskio raštai“, t. 2, p. 94.

²¹ Žr. „Tiesos kelias“, 1930, Nr. 3. Oficialinė dalis, p. 86.

²² „Valstybinės mokyklos negali atstoti katalikiškų mokyklų, kadangi tikybės atžvilgiu jos yra mišrios tiek iš mokytojų, tiek iš mokinių pusės, ir be to, nėra nuosekliai ir pilnai suderintos su Katalikų Bažnyčios mokslu ir aspiracijomis“ (St. Šalkauskis, Konfesinė mokykla. — „Tiesos kelias“, 1930, Nr. 9, p. 583).

²³ „Jablonskio raštai“, t. 2, p. 94.

²⁴ M. Katkus, Raštai, Vilnius, 1965, p. 416 ir 583.

Tačiau ir šiuo atveju J. Jablonskis skyrėsi nuo tikrųjų religijos gyėjų — jis stengėsi jos dėstymui suteikti kuo daugiau racionalizmo, iškelti tokius elementus, kurie visiškai svetimi religijos ir bažnyčios tikslams. Vieno mokytojo atsiminimuose vaizduojamas tuo atžvilgiu įdomus epizodas, kai J. Jablonskis 1907 m. gegužės 27 d. pirmininkavęs Pumpėnuose per liaudies mokyklos baigimo egzaminus. Jis paklausęs vieną mokinį apie platesnę ketvirtąjo dievo įsakymo prasmę. Mokiniai negalint atsakyti, pats ėmęs aiškinti, kad tuo įsakymu reikia mylėti ne tik tėvus, bet ir savo kraštą, žemę, kalbą. Autorius rašo, kad tuo egzaminu J. Jablonskis parodęs ten buvusiems mokytojams lietuviams, kaip, neišeinant iš carinių įstatymų ribų, galima auklėti vaikus ir tėvus²⁵.

J. Jablonskio straipsniuose yra frazių, kurios leidžia spręsti, kad religijos mokymą pradžios mokykloje jis siejo su doros ugdymu. Antai K. Paltaroko „Tikybės mokslo“ recenzijoje jis, smerkdamas prieštaringų dogmų aiškinimą, rašė: „Daug geriau būtų autorius padaręs, man rodosi, dėstydamas nuosekliai čia mokiniui Kristaus mokslo prasmę ir dorindamas tikybės pamokomis auklėjimą, ieškantį sveiko savo dvasiai peno pilietį“²⁶.

Tačiau būtų klaidinga teigti, kad J. Jablonskis apskritai neskyrė religijos nuo moralės. Visai ne. Drąsiai galima teigti, kad, jo nuomone, moralė galinti būti ir be religijos. Ši teigimą galima paremti tuo faktu, kad, kai 1922 m. J. Sliūpas išleido brošiūrą „Prigimtinė moralybė“, kurioje išdėstyti laisvamųjų moralės principai, J. Jablonskis „Lietuvos“ dienraštyje išspausdino labai palankią ir šiltą recenziją. Joje jis pakomentavo pagrindinius principus ir pabaigoje apgailestavo, kad jos mintis supras, „deja, kaip reikiant tikrai žmogus, turįs ir pats nemaža gamtos mokslo“²⁷.

J. Jablonskis bene pirmasis Lietuvoje ryžtingai pareikalavo, kad religijos vadovėliai atsisakytų mokinių mąstymą bukinančio klausimų atsakymų metodo, kuris siekia dar VIII—IX amžius²⁸. Jis rašė, kad „Religijos mokslo, kaip ir kitų mokslo dalykų, vadovėliai turi būti rašomi taip, kad jie tiktų auklėjajam mokyklos dalykui — taip, kaip to reikalauja mokslinė pedagogika“²⁹.

Recenzuodamas tikybės vadovėlius, J. Jablonskis palietė nemaža ir principinių religijos, ypač katalikų, dalykų, kurių kėlimas tuo laiku kiekvienam ortodoksinių pažiūrų atstovui rodėsi esąs tikra bedieviškumo deklaracija. Todėl, turint galvoje to meto sąlygas, kai ir menkiausia abejonė kuria nors religijos dogma buvo įnirtingai dvasininkų smerkiama, J. Jablonskio mintys buvo labai drąsios ir reikšmingos.

²⁵ A. Zubrys, [Atsiminimai].— „Lietuvos mokykla“, 1921, Nr. 10—11, p. 560.

²⁶ „Jablonskio raštai“, t. 2, p. 108.

²⁷ Ten pat, p. 273.

²⁸ P. Būčys, Teologijos enciklopedijos kursas, Marijampolė, 1925, p. 119.

²⁹ „Jablonskio raštai“, t. 2, p. 94.

Straipsnio apimtis neleidžia apibūdinti visų J. Jablonskio recenzijose esančių kritinių pastabų, todėl bus tenkinamasi keliomis, turinčiomis principinę reikšmę, labiausiai priešingomis religinėms dogmoms.

Katalikų bažnyčia skelbia, kad dievo buvimas, jo valia žmonių sužinoma ne tik iš vadinamojo šventojo rašto, bet ir iš gamtos³⁰. Šiuo principu K. J. Skruodžio „Religijos mokymo metodikoje“ remiasi aiškinimas, kad žmonės tikrai kelsiasi iš mirusiųjų, nes tai įrodą Kristaus žodžiai, jo darbai ir gamta: ji pavasarį atgimstanti, o rudenį mirštanti, žmogus rytą pabundąs³¹. J. Jablonskis šį teologo argumentą tiesiog suniekina: „Mokinys iš gamtos apie būsimąją atsikėlimą, apie tą Dievo slėpinį, nieko nesužinos: kas yra gyvas, kas tiktai miega, kaip gamta žiemą arba žmogus naktį, tas atsikelia, bet... n u m i r u s i o j o žmogaus kūnas arba s u e i ž ė j u s i o a r s u p u v u s i o medžio dalelės, mokiniui aišku iš to gamtos mokslo, neatsikelia, iš jų kas nauja teatsiranda... Kam čia reikėjo aiškinti tas dalykas mokiniui tokiais slidžiais, silpnais, neįrodomais argumentais?“³². Griežtas, kategoriškas J. Jablonskio tonas rodo, kad jis kritikuoja ne nevykusią, scholastišką analogiją, bet apskritai netiki, kad gamta duoda šiam teiginiui (kad žmonės kelsis iš mirusiųjų), kuris yra visų krikščioniškų tikybų neabejotinas postulatą, kokių argumentų.

K. Paltaroko „Tikybės vadovėlio“ recenzijoje yra tokių vietų, kurios leidžia manyti, kad J. Jablonskis kritiškai vertino ir kitą bažnyčios postulatą — dievo sukurto pasaulio darnumą ir tikslingumą. Šis postulatą tame vadovėlyje grindžiamas šventojo rašto citata: „Pašlakstai kalnus iš aukštybės... padarai, kad auga šienas galvijams, Tu jiems duodi maisto prideramu laiku“. J. Jablonskis, komentuodamas šią vietą, atkirto, jog autorius turėjęs pažymėti, kad „tam tikrose žemės rutulio vietose (dykumose ir ašigalių šalyse) Dievas betgi nešlaksto žemės ir neduoda galvijams šieno nei žmonėms maisto prideramu laiku!“³³

Komentuodamas šiame vadovėlyje išdėstytus plačiai žinomus krikščionių religijos teiginius, kad žmonės dievas sukūręs tam, kad jie tarnautų jam ir pelnytų dangų, o angelus — tam, kad jį garbintų ir būtų laimingi, J. Jablonskis rašė: „Beskaitant tokius klausimus su atsakymais, mokinio galvoje gali sukilti dar ir kitų, žinoma, klausimų, tokių kaip antai: argi

³⁰ Plg. „Šventasis Sinodas išpažįsta, jog „Dievą, visų dalykų pagrindą ir tikslą, tikrai galima pažinti natūraliu žmogaus protu iš sukurtų daiktų“ (plg. Rom. 1, 20)“ (Dogminė konstitucija apie apreiškimą, I sk., 6.—Kn.: „II Vatikano Susirinkimo nutarimai“, Vilnius—Kaunas, 1968, p. 13). Be to, plg. dar: „Daug Dievo savybių galim pažinti iš jo sutvertosios gamtos“ (P. Būčys, Gyvenimo pagrindai.—„Tiesos kelias“, 1930, Nr. 3, p. 173).

³¹ Panašiomis analogijomis operavo ir kiti teologai: „Gamtininkai dažnai nenori tikėti, kad tai būtų galima tikėti, bet gamtoje daug yra atgimimo pavyzdžių. Grūdas apmiršta dirvoje, prieš išdygdamas, užaugdamas ir pražįsdamas <...>“ (P. Būčys, cit. str.—„Tiesos kelias“, 1930, Nr. 7—8, p. 396).

³² „Jablonskio raštai“, t. 2, p. 152.

³³ Ten pat, p. 100.

Dievas, tobuloji būtybė, rūpinosi ir tuo, kad Jo padarai jam tarnautų, Jį garbintų, argi Jam toji mūsų tarnyba ir tas mūsų garbinimas kam reikalingas? [. . .] Visi gyvieji šio pasaulio padarai leidžia iš savęs naujų padarų, rodosi, ne tam, kad šie jam tarnautų ir garbintų. Katekizmo autoriams reikėtų čia būti atsargesiems: bet-kuo skaitytojo ilgam nepatenkinti ir sveiko peno jo dvasiai neduosi³⁴.

Religinių vadovėlių recenzijose J. Jablonskis kėlė nedialektišką, metafizišką bažnyčios požiūrį į nusikaltimą, priešaringą, supainiotą aiškumą, kur einančios mirusių sielos, kaip dievas baudžias už nusikaltimus³⁵. Iš esmės jis pasmerkė pasninkus³⁶.

J. Jablonskis labiausiai piktinosi, jog katekizme niekur nepastebėjęs sakant, kad „*tingėti darbas dirbti* yra irgi sunki nuodėmė“, nes, „nėsmerkdamas tingėjimo apskritai [katekizme smerkiama vien tingėti dievui tarnauti.— A. P.], katekizmo autorius kenkia, man rodosi, mokslo ir auklėjimo dalykui“³⁷.

Apibendrinamas recenzuojamojo katekizmo (o tuo pačiu ir visos religijos, nes katekizmas tėra tik jos išdėstymas) auklėjamąją vertę, J. Jablonskis rašė: „Taigi autorius savo pamokymais lenkia čia mokinį tiksliai į antrojo, ne šio gyvenimo pusę; jį ragina rūpintis *dažniausiai* savo ir dažnai savo artimo gerove — ne šiam, bet būsimajam, antrajam gyvenimui; jam pataria ir jį pamoko taip daryti šiame amžiuje, kad gautų pats užmokesnį danguje, kad galėtų tiksliai Dievui įsiteikti, ir dar pasako jam, kad ir gerieji jo darbai, padaryti be Dievo malonės arba negerai naudojantis Dievo malonės įrankiais, jokio užmokesnio negausią tame danguje, į kurį turi būti atkreiptos visos jo šio amžiaus mintys. *Doro ir gero piliečio, kaip matome, šio katekizmo autorius iš savo mokinio nedaro*“³⁸.

Reikia manyti, kad ir pačiam J. Jablonskiui buvo visai aišku, kad, šitaip įvertindamas vieno katekizmo auklėjamąją kryptį, kartu apibūdino ir visus kitus katekizmus (jų būta dar menkesnių) ir apskritai religiją.

Gali iškilti klausimas, kodėl šios J. Jablonskio recenzijos nesukėlė diskusijų ir apskritai nesusilaukė platesnėje visuomenėje atgarsio. Pirmiausia, tai nulėmė ta aplinkybė, kad K. Paltaroko vadovėlio recenzija buvo išspausdinta 1917 m. laikraštyje, kuris ėjo Rusijoje ir nepasiekė Lietuvos. Antra, katalikų dvasininkija, matyt, ryžosi tylomis nuryti šiuos kartumynus, kad savo polemika su žymiu asmeniu nepasitarnautų savo priešininkams. Trečia, ateistai, vadinamieji laisvamaniai, jeigu ir buvo

³⁴ Ten pat, p. 104.

³⁵ Ten pat, p. 107—108.

³⁶ Ten pat, p. 103.

³⁷ Ten pat, p. 109.

³⁸ Ten pat, p. 111 (Pabraukta mano.— A. P.).

atkreipę dėmesį į šias recenzijas, galėjo būti nepatenkinti savotišku J. Jablonskio kritikos metodu.

Mūsų dienų akimis vertinant J. Jablonskio pažiūras į religiją, reikia konstatuoti jų prieštaringumą. Iš vienos pusės, savo recenzijose keldamas svarbių katalikų bažnyčios ir apskritai religinių dogmų nesutikimą su sveika logika, jų absurdiškumą ir suvokdamas reakcingą, antiliaudišką religijos vadovėlių skatinamą auklėjimą, jis, objektyviai imant, kritikavo pačią religiją. Tuo metu, kai dvasininkija beveik neribotai viešpatavo Lietuvos kaime, kai jai priklausė palyginti gausi spauda, kai ji įnirtingai persekiojo kiekvieną „laisvamanį“,— J. Jablonskis yra ryžtingai atsiskęs paklusti bažnyčios reikalavimams, yra pareiškęs simpatijų ateistiniams raštams ir ateistų principams.

Kita vertus, jis vis dėlto turėjo tam tikrų iliuzijų dėl religijos auklėjamosios reikšmės mokykloje, mėgino keliais atvejais ginti dvasininkiją nuo teisingos kritikos.

Tokį prieštaringumą nulėmė daug objektyvių ir subjektyvių priežasčių. Atsižvelgę į visas tas priežastis, į objektyvias istorines sąlygas, turėsime pripažinti, kad J. Jablonskis ir savo pažiūromis į religiją priklauso pažangiajai minčiai Lietuvoje³⁹.

---

³⁹ Rašant šį straipsnį, nežinota, kad J. Jablonskiui priklauso straipsnis „Lietuvos dvasininkijos jėga“, išspausdintas 1884 m. balandžio mėn. viename rusų dienraštyje (žr. *Русский литовец*. Сила литовского духовенства.— «Современные известия», 1884, № 113, стр. 2; № 115, стр. 2–3). Šis straipsnis aštriai kritikuoja lenkomanus kunigus, bet nemaža kritikos kliuva ir apskritai dvasininkijai — jos sumaterialėjimui, klastingumui ir t. t.